

Sekcja Wychowanków Politechniki Kijowskiej
przy Zarządzie Głównym Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT

Janusz Fuksa

WSPOMNIENIA Z KIJOWA

XVII

UKRAIŃSKIE ZAPISKI

Wrocław

maj

2007

SPIS TREŚCI

Wstęp

1. Kijów historyczny
2. Kijów dzisiejszy
3. Nowy Kijów
4. Pieczerska Ławra
5. Mikrominiatury
6. Kijowski skansen
7. Sztuka ukraińska w Kijowie
8. Sztuka rosyjska w Kijowie
9. Polscy architekci Kijowa
10. Król przestworzy
11. Lico Kijowa
12. Krym turystyczny
13. Krym Południowy
14. Tajemnica podziemi Bałakławy
15. Odessa
16. Dniepropietrowsk
17. Bezludne miasto Czernobyl

Janusz Fuksa **UKRAIŃSKIE ZAPISKI**

Skład komputerowy: autor

Zdjęcia: autor

W procesie wydawniczym uczestniczył: Andrzej Sarzyński

Na okładce główny gmach Politechniki Kijowskiej:

rysunek Olgi Nikodem

Wydawca: Sekcja Wychowanków Politechniki Kijowskiej

przy Zarządzie Głównym FSNT NOT w Warszawie

Nakład: 50 egz.

WSTĘP

Proponuję dziś, w 17. tomiku *Wspomnień z Kijowa*, lekturę 17 artykułów o Kijowie, Krymie, Odessie, Dniepropietrowsku i Czernobyli. W swojej większości były one drukowane we wrocławskiej *Gazecie Południowej*. Pisałem je z myślą o czytelnikach tej gazety, zakładając, że ich wiedza o Ukrainie jest raczej skąpa. Dlatego podane w artykułach informacje są dość szczegółowe, ale jednocześnie obejmują też wiadomości bardzo oczywiste dla znawców ukraińskich realiów. Sądzę, że znawcy mi to wybaczą.

Wiem jednak, że wielu absolwentów nie miało możliwości przebywać na Ukrainie w ostatnich latach. Koleżanki i Koledzy aktywni zawodowo mają dziś trudniejsze warunki pracy niż mieliśmy my, dzisiejsi emeryci. Praca wymaga na ogół większego zaangażowania czasowego, jest bardziej stresująca ze względu na nieustanne konkurowanie pod rygiem jej utraty. Trudno znaleźć czas na odpoczynek, nawet urlopowy. Jeszcze trudniej zdecydować się na luksus wyjazdu w celu odwiedzenia macierzystej uczelni i ponownego kontemplowania piękna miasta studiów. Widocznie podejmowane do dziś organizacyjne działania Sekcji nie stanowiły dostatecznego bodźca. Może nowe nasze zamierzenia pomogą w tym względzie. Może karty tej broszury uzupełnią naszą wiedzę o mieście studiów o nowe wiadomości, pokażą nieznane nam jeszcze zmiany i przyczynią się do głębszego zainteresowania się Kijowem, Krymem, całą Ukrainą. Może zachęcą do kolejnej podróży do stolicy Ukrainy, odwiedzenia macierzystej uczelni, porównania tej obecnej z tą, jaką zachowaliśmy w pamięci z młodych lat. Jeżeli tak się stanie, jako autor będę czuł niewątpliwą satysfakcję.

Janusz Fuksa

1. KIJÓW HISTORYCZNY

Kijów – to miasto, którego korzenie sięgają zamierzchłych czasów. Najstarsze osady ludzkie znane z wykopalisk pochodzą z okresu paleolitu, sprzed 10 – 15 tysięcy lat. Z neolitu znana jest kultura trypolska (6 – 5 tysięcy lat temu). Na początku naszej ery miejscowa ludność handlowała ze Scytami nad Morzem Czarnym i ze wschodnimi prowincjami Imperium Rzymskiego. Z wykopalisk wiadomo, że gród istniał już w V wieku. Tak więc dzieje Kijowa liczą 15 wieków. Przeszedł on długą drogę od grodu wschodniosłowiańskiego plemienia Polan (zbieżność nazwy z protoplastami Polaków) i kolebki trzech narodów wschodnich Słowian do stolicy rozległego państwa – Ukrainy.

Kronikarz **Nestor** przytacza legendę o założeniu grodu przez trzech braci **Kija**, **Choriwa** i **Szczeka**. Od najstarszego gród otrzymał swą nazwę, imiona pozostałych braci uwieczniono w nazwach wzgórz, zaś ich siostra **Łybiedź** dała nazwę rzece, która płynie przez miasto i wpada do Dniepru. Dziś legendę tę przypomina obelisk trzech braci z siostrą nad Dnieprem. Niedaleko tego miejsca wśród parku na wysokim brzegu rzeki wznosi się zbudowana na planie koła i podparta kolumnami Askoldowa Mogiła, spełniająca dziś rolę cerkiewki. Czci ona pamięć książąt kijowskich **Askolda** i **Dira** z dynastii Kija, podstępnie zabitych przez kniazia **Olega** z Nowgorodu w 882 r. (Tu zatrzymywał się papież **Jan Paweł II** podczas pobytu w Kijowie).

W X w., za panowania kniazia **Włodzimierza Wielkiego**, Kijów był już stołecznym grodem Rusi Kijowskiej. Za wprowadzenie chrześcijaństwa na Rusi w 988 r. książę ten został ogłoszony świętym. Jego syn **Jarosław Mądry** zbudował Sobór Sofijski i Złotą Bramę, które można podziwiać do dziś. Pod koniec jego panowania założono Pieczerską Ławrę – główny klasztor Rusi (dolna część dziś jest w jurysdykcji cerkwi prawosławnej patriarchy moskiewskiego, co tłumaczy, dlaczego klasztor najwyższej rangi, jak w Polsce Jasna Góra, pozostał poza trasą przejazdu zwierzchnika kościoła katolickiego).

Rozpad Rusi Kijowskiej zapoczątkowali trzej synowie Jarosława, walcząc o tron książęcy po ojcu, który zmarł w 1054 r. (przypomina to dzieje Polski po **Bolesławie Krzywoustym**). Proces ten nasilił się w następnym wieku. W grudniu 1240 r. gród zajęły hordy mongolskiego chana **Batyja**, a księstwo stało się wasalem Złotej Ordy. (Po 4 miesiącach Mongołowie zjawili się pod Legnicą i stoczyli tu bitwę).

Wielkie Księstwo Litewskie zawładnęło Kijowem w 1362 r. Po unii lubelskiej 1569 r. Kijów wraz z Litwą wszedł w skład królestwa Rzeczpospolita Polska. Wpływ Polski wzrósł po unii brzeskiej 1596 r. zawartej między kościołem katolickim i częścią cerkwi prawosławnej. W XVII w. unicy na pewien czas zawładnęli nawet Soborem Sofijskim. Były wówczas w mieście 4 kościoły katolickie, był klasztor dominikański, powstało kolegium jezuickie. I tak już pozostało: Kijów jest miastem, gdzie są wierni trzech konfesji prawosławnych, wierni grekokatolicy i rzymskokatolicy. (Wizycie papieża przeciwna była

jedynie cerkiew prawosławna patriarchatu moskiewskiego, dominująca liczebnie na tym terenie, pozostałe cztery wielkie organizacje religijne popierały zaproszenie papieża przez prezydenta Ukrainy).

Takie pokrótce są najstarsze dzieje stolicy. Kijów był wielkim i sławnym grodem, zanim pojawiły się na mapie Moskwa, Petersburg czy Mińsk. Uzyskał przydomek „matier gorodow russkich”.

Kijów jest miastem zabytków, chętnie zwiedzanych przez cudzoziemców. Najważniejsze z nich, ze względu na piękno architektury i wieki trwania, to wspomniane już Pieczerska Ławra i Sobór Sofijski.

Pieczerska Ławra, w której znajduje się ponad 80 budowli, ma aż 37 pomników architektury, w ostatnich latach pieczołowicie odremontowanych. Na kopuły tutejszych cerkwi państwo przeznaczyło 16 kg złota. Warto zwiedzić tu skarbiec (trudno gdzie indziej w jednym miejscu zobaczyć tyle złota), muzeum mikrominiatur Nikołaja Siadristego (z przysłowiową pchłą podkutą złotymi podkówkami), muzea ikon, drukarstwa, sztuki dekoracyjnej. W dolnej części Ławry, użytkowanej przez mnichów, warto zejść do pieczar, by zobaczyć trumny ze zwłokami świętych mężów.

Obok ławry na 10 ha usytuowano memorialny kompleks wojny ojczyźnianej. Przyciąga tu wzrok zwłaszcza kolekcja techniki wojskowej. Pod 62-metrową tytanową figurą Matki Ojczyzny z mieczem i tarczą jest muzeum. (W muzeum wśród 8 tys. eksponatów znajduje się oryginalna gilotyna z niemieckiego więzienia we Wrocławiu przy ul. Kleczkowskiej).

Najstarszym zabytkiem Kijowa jest **Sobór Sofijski** (katedra św. Zofii), z mozaikami, freskami, z zachowanym marmurowym sarkofagiem Jarosława Mądrego i jego żony. Z tego samego okresu pochodzi Złota Brama, która strzegła dostępu do grodu Jarosława, znajdująca się nieopodal.

2. KIJÓW DZISIEJSZY

Na wiosnę Kijów jest szczególnie piękny. Jak i we Wrocławiu, kwitną tam kasztanowce, rosnące wzdłuż wielu ulic stolicy, zwłaszcza przy centralnym **Chreszczatyku**. Natomiast stoki wzgórz nad Dnieprem pełne są pachnących kwiatów bzu, którego sto odmian rośnie w Ogrodzie Botanicznym.

Najpełniejsze wrażenia są zwykle udziałem tych podróżników, którzy przybywają samolotem do **Boryspola** i stąd autobusem, szeroką, 6-pasmową drogą, mkną do Kijowa. Wjeżdżają najpierw w dzielnicę zwaną **Darnicą**, z wysokimi 11-piętrowymi domami, z licznymi zakładami przemysłowymi. Kanały **Rusanowki** z wodą sygnalizują bliskość **Dniepru**. I rzeczywiście, w pewnym momencie przed podróżnikami odkrywa się szeroka przestrzeń wodna, a za nią wznosi się wysoki prawy brzeg Dniepru. Dominuje na nim 62-metrowa postać **Matki Ojczyzny** – pomnika wojny ojczyźnianej. Nieco na prawo widać barokową dzwonnice **Pieczerskiej Ławry** i błyszczące złotem kopuły jej cerkwi. Jeżeli wybraliśmy drogę przez Dniepr **Mostem Patona**, pierwszym w Związku Radzieckim spawanym mostem, służącym już ponad 50 lat, to po prawej nad taflą rzeki dostrzeżemy ogromną starosłowiańską łódź z 4 postaciami. To pomnik założycieli Kijowa: książąt Kija, Szczeka i Choriwa oraz ich siostry Łybiedź. Oryginalny pomnik upiększył nabrzeże Dniepru na 1500-lecie miasta (świętowane w maju 1982 r.).

Autobus, w potoku samochodów, wjeżdża w park na stoku wzgórz prawego brzegu, a po kilku minutach jest już wśród zabudowań Piezerska. Z jego okien oglądamy z prawej strony gmach **Rady Najwyższej**, a obok **Pałac Maryjski** – siedzibę carską, dziś rezydencję gości prezydenta. Po drodze po lewej dostrzegamy wkomponowany w zbocze góry gmach rządu Ukrainy. Pozostawiamy za sobą **stadion DYNAMO** i **Muzeum Sztuki Ukraińskiej** autorstwa polskiego architekta **Władysława Horodeckiego**. Jeszcze kilkaset metrów zjazdu z góry – i jesteśmy w centrum miasta, na **Placu Europejskim**, obok ogromnej bryły muzeum o nazwie **Ukraiński Dom** i tuż przy **hotelu DNIPRO**. To tu zaczyna się centralna ulica Kijowa **Chreszczatyk**. Jedziemy nią 400 m i oto stajemy przy **Majdanie Niepodległości** (Niezawisłości), placu radykalnie zrekonstruowanym przed kilkoma laty. Zieleń, woda fontann, wysokie domy i wejścia do podziemnych luksusowych sklepów nadają temu miejscu wielkowiejskości. Nad placem króluje wysoka kolumna z ukraińską dziewczyną na szczycie. Plac otaczają hotele, gmach poczty, gmach związków zawodowych, konserwatorium. Po zakończeniu prac rekonstrukcyjnych jest to zasłużenie najpiękniejsze pod względem architektury miejsce stolicy.

Chreszczatyk ma tylko 1,5 km długości, ale jest niepowtarzalny. Przyjezdni spacerują zwykle po tej właśnie ulicy, pełnej ekskluzywnych sklepów, ale i ważnych urzędów: ministerstw i władz miasta. Ze stacji przy Chreszczatyku metrem można się dostać w sześciu kierunkach na przedmieścia tego ogromnego miasta.

Kijów – to miasto starodawnej monumentalnej architektury. Oprócz zespołu klasztorowego Pieczerska Ławra zabytkiem wysokiej rangi jest **Sobór Sofijski** (XI w.). Niedaleko stąd, na wzgórzu, gdzie stał umocniony gród księcia Włodzimierza Wielkiego, wznosi się najpiękniejsza w Kijowie barokowa **Cerkiew Andrijewska**. To tu, obok świątyni, w każdą niedzielę zagraniczni podróżnicy na straganach kupują pamiątki rękodzielnictwa, obrazy, przedmioty związane z dziejami tej ziemi. Wystarczy przejść stąd kilkaset metrów, by podziwiać odtworzony od zera **Sobór Michajłowski**, pełen złotych kopuł. Przy zejściu z Górnego Miasta do Chreszczatyku stoi od 170 lat jeden z dwóch kościołów rzymskokatolickich – **kościół św. Aleksandra**.

Z Kijowem związane są biografie wielu wybitnych działaczy kultury. Świadczą o tym pomniki na placach i skwerach: **Tarasa Szewczenki, Łesi Ukrainki, Iwana Kotlarewskiego, Iwana Franki, Mikołaja Łysenki, Grigorija Skoworody** i innych.

W Kijowie działa kilkanaście teatrów, w tym opera, operetka, filharmonia, teatry dramatyczne i młodzieżowe. Pracuje kilkanaście pałaców i domów kultury, jest kilkadziesiąt kin. Młodzież zaprasza pałace sportu, których jest kilkanaście. Wśród kilkudziesięciu uczelni najważniejsze to **Uniwersytet** i **Politechnika** (kształci ona 41 tysięcy studentów).

Na obrzeżach miasta pracuje kilkadziesiąt dużych zakładów przemysłowych, z których część wciąż przeżywa trudności transformacji. Produkuje się tu statki rzeczne, wagony, koparki, maszyny dla chemii, leki, odzież, żywność.

Kijów jako stolica kraju, liczącego dziś 48 mln ludzi, stanowi jednostkę administracyjną na prawach województwa, tj. obwodu. Jest wielkim węzłem komunikacji: drogowej, kolejowej, rzecznej i lotniczej.

Kijów – to poważne centrum przemysłowe, budowlane, handlowe, na przecięciu tras kolejowych, drogowych i lotniczych, nad szeroką drogą wodną do Morza Czarnego. Dzisiejszy Kijów rozciąga się wzdłuż Dniepru na długości 50 km. Mieszka tu 2,6 mln ludzi. Rozległość miasta przysparzała mieszkańcom kłopotów, dopóki w 1960 r. nie oddano do użytku **metra**. Dziś na trzech trasach pociągi metra przewożą pasażerów z końca w koniec miasta, najwyżej w ciągu 30 minut. Metro uzupełniają tramwaje, trolejbusy, autobusy i mikrobusy-taksówki.

Kijów – to miasto, w którym na ulicy częściej słychać język rosyjski niż ukraiński, w którym przeważa sprzedaż ukraińskiej prasy po rosyjsku. Znaczna jest tu społeczność polska, jednoczona przez dwie duże organizacje: Związek Polaków na Ukrainie i Federację Organizacji Polskich Ukrainy. Wychodzi po polsku co dwa tygodnie „Dziennik Kijowski”. Miejscowe organizacje polskie znane są z wielu pomysłów i szerokiej działalności kulturalno-oświatowej. Wspierają je w tym Ambasada i Konsulat Generalny RP.

3. NOWY KIJÓW

Oto kilka znakomitych kijowskich budowli wzniesionych w ostatnich latach.

W centralnym miejscu górnej części **Pieczerskiej Ławry** od końca XI w. stała **Cerkiew Uspieńska** (Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy), podniesiona później do rangi soboru. Wygląd cerkwi zmieniał się po każdej wojnie, po każdym kataklizmie. Po pożarze 1729 r. sobór odtworzono w stylu ukraińskiego baroku. W 1922 r. sobór został zamknięty, po czym zamieniony w muzeum. Podczas okupacji niemieckiej w listopadzie 1941 r. został wysadzony. Monumentalną budowlę odtworzono w 2000 r. Dziś znowu przyciąga wzrok turystów zwiedzających Piecherską Ławrę i jest celem pielgrzymek prawosławnych pątników z całej Ukrainy.

Inną ważną odtworzoną budowlą sakralną jest **Złotogłowy Sobór Michajłowski**, którego początki sięgają XII w., a później był wielokrotnie restaurowany i przebudowywany. W 1935 r. został rozebrany. Ponownie powstał w 1999 r. Dziś błyszczy w słońcu swoimi siedmioma kopułami, zachęcając do zwiedzania wszystkich, kto znalazł się na rozległym Placu Michajłowskim w górnej najstarszej części miasta.

W 2001 r. przybył miastu pomnik **Słowianki** wystawiony na Placu Niepodległości obok konserwatorium przed hotelem UKRAINA (poprzednio MOSKWA).

Ważną budowlą oddaną do użytku na dziesięciolecie niezawisłości Ukrainy jest **Dworzec Południowy**, zbudowany w rekordowym czasie jednego roku. Jest on połączony tunelem podziemnym i przejściem nad torami z dotychczasowym Dworcem Pasażerskim, który został zrekonstruowany i odnowiony. Stolica Ukrainy, licząca 2,6 mln osób zamieszkujących na powierzchni 790 km², otrzymała nowoczesny kolejowy kompleks dworcowy, umożliwiający dalszy przyrost ruchu pasażerskiego.

4. PIECZERSKA ŁAWRA

Kijowska **Pieczerska Ławra** – to główny klasztor na Ukrainie i jeden z czterech najważniejszych na całym prawosławnym obszarze trzech słowiańskich republik b. Związku Radzieckiego. Choć znajduje się na terytorium Ukrainy, jest w jurysdykcji Patriarchatu Moskiewskiego. Warto bowiem wiedzieć, że na Ukrainie działają trzy kościoły prawosławne: Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego, Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Kijowskiego i Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna. Ta pierwsza organizacja prawosławna ma na Ukrainie dwa razy więcej parafii niż razem dwie pozostałe. Czwarta wielka wspólnota o rodowodzie prawosławnym, podlegała Watykanowi unicka Cerkiew Ukraińsko-Bizantyjska (w Polsce zwana kościołem greckokatolickim), działa głównie w zachodnich obwodach Ukrainy.

Pieczerska Ławra od jej założenia w 1051 r. przez dwóch mnichów pustelników **Antonija** i **Fieodosija** (Teodozjusza), którzy wybrali sobie pieczary w zboczu góry za miejsce bytowania, była krzewicielem wiary prawosławnej i oświaty religijnej. Przeciwstawiała się wpływom katolicyzmu, nawet wówczas, gdy ziemie te w XVI wieku znalazły się we władzy królów polskich. Była miejscem, dokąd zmierzały pielgrzymki z całej Rusi, późniejszej Ukrainy.

W XVIII w. Pieczerska Ławra stała się potężnym feudałem. Należało do niej 10 miasteczek, 200 wsi, 160 młynów, 160 winiarni. Na zakonników pracowało 70 tysięcy chłopów pańszczyźnianych. W 1786 r. car upaństwowił dobra ławry. Wówczas zakonnicy uruchomili produkcję przedmiotów kultu religijnego.

Władza radziecka znacjonalizowała zabudowania ławry i przekształciła ją w 1926 r. w muzeum państwowe. Dzięki temu zabytkowe cerkwie zachowały się, choć w latach trzydziestych zburzono w Kijowie wiele świątyń. Co prawda główny Sobór Uspieński z XI w. podczas okupacji niemieckiej w listopadzie 1941 r. legł w gruzach, ale dziś ta świątynia, odbudowana od podstaw, błyszczy w słońcu wszystkimi swoimi złożonymi kopułami.

Dziś górna część ławry stanowi muzeum państwowe. Można tu zwiedzić **skarbiec**, czyli muzeum kosztowności, gdzie zgromadzono tysiące świeckich i religijnych eksponatów ze złota, srebra i kamieni szlachetnych, począwszy od pectorału władcy scytyjskiego poprzez złote cerkiewne kielichy i monstrancje do współczesnych ozdób jubilerskich. Eksponatów pilnują dyżurne salowe, uzbrojona milicja i przemyślne zabezpieczenia. Warto zwiedzić wystawę **mikrominiatur** Nikołaja Siadristego. To tu można oglądać pod mikroskopem pchłą podkutą złotymi podkówkami i włos wzdłużnie przewiercony z różyczką w środku. W **muzeum drukarstwa** eksponuje się najstarszą książkę z 1574 r. pochodzącą ze Lwowa i najstarszą książkę wydrukowaną w ławrze w 1620 r. Atrakcją jest wejście na **dzwonicę** z XVIII w., skąd roztacza się rozległy widok na zalesione wzgórza ławry, szeroki Dniepr i lewy niski brzeg z Darnicą. Na wieży można podziwiać bijące co kwadrans kuranty, a na specjalne życzenie wysłuchać koncertu gry na dzwonach.

W dolnej części ławry gospodarzą zakonnicy. W cerkwiach wierni w oparach dymu ze świeczek słuchają utworów muzyki cerkiewnej w wykonaniu chóru. W podziemiach zakonnicy wytyczyli do zwiedzania krótkie odcinki korytarzy i **pieczar**, gdzie złożono szczątki świętych ojców cerkwi prawosławnej. Opłatę za wejście stanowi wykupienie świeczki woskowej, którą należy zapalić, by widzieć cokolwiek. Zakonnicy zdjęli bowiem elektryczną instalację oświetleniową, która była w czasach, gdy pieczary znajdowały się we władaniu muzeum państwowego.

W Pieczerskiej Ławrze na powierzchni 28 ha znajduje się ponad 80 budowli, a wśród nich 37 to pomniki architektury, głównie cerkwie. Wszystkie je odremontowano. Na kopuły cerkwi państwo przeznaczyło ponad 16 kg złota.

W 2001 r. Pieczerska Ławra świętowała swoje 950-lecie. Przybyły delegacje 14 cerkwi prawosławnych, w tym polskiej. Nie przybył jednak z Moskwy patriarcha **Aleksij II**, zwierzchnik ławry.

5. MIKROMINIATURY

„Czy trudno jest podkuć pchłę?” – książkę pod takim tytułem napisał **Nikołaj Siadristyj**, którego wystawę mikrominiatur w kijowskiej Pieczerskiej Ławrze codziennie zwiedzają tłumy ludzi.

Autor wystawy urodził się w 1937 r. Był agronomek, później inżynierem. Ukończył charkowską szkołę sztuk pięknych. W sporcie podwodnym uzyskał tytuł mistrza. Od 1959 r. zajął się tworzeniem mikrominiatur. Podkuta pchła – to jedna z jego najwcześniejszych i najprostszych prac. Pchłę ze złotymi podkówkami można od lat oglądać pod mikroskopem na wystawie mikrominiatur.

Siadristyj stworzył wiele prac, których miniaturyzacja wciąż wzbudza niedowierzanie i zachwyty. Oto kompozycja „Polonez Ogińskiego” (1959): żółtawy kwiat chryzantemy, złożony z 99 płatków, ma średnicę 5 mm. Na łożycie – listek 2x5 mm z wygrawerowanymi nutami, których jest tu ok. 600. Portret Ernesta Hemingwaya (1966) zmieścił się na przekroju ziarnka dzikiej gruszy. Portret Matki (1984) wygrawerowany został diamentowym rysikiem na kłosie ze szkła na powierzchni 2x3 mm. Portret Gagarina (1984) wyrzeźbiony został z nasienia tarniny i ma rozmiary 3x4 mm.

Ogromne wrażenie sprawia „Róża we włosie” (1961). Włos został przewiercony wzdłużnie, a w powstałą w ten sposób rurkę autor wstawił czerwoną różyczkę z zielonymi listkami. Średnica kwiatka wynosi 0,05 mm, a grubość jego łożyczki – 0,005 mm.

Na wystawie eksponowany jest najmniejszy działający półmilimetrowy silniczek elektryczny (1960). Posiada on części normalnego silnika: stojan, wirnik, oś, uzwojenie i inne. Można też oglądać najmniejszą książeczkę (1963). Dzieło „Kobzar”, o wymiarach poniżej 1 mm, ma 12 stron, na każdej jest 8 wierszy poematu. 2 strony zawierają obrazki: portret Tarasa Szewczenki i rysunek chaty jego ojca. Książeczkę autor zszył pajęczyną.

Pięknie prezentuje się pod lupą złota fregata (1975) o długości 3,5 mm, wykonana z 337 części, z masztami przywiązanymi do statku linami o grubości 0,003 mm. Przy tworzeniu tego wyrobu jubilerskiego autor zastosował różne sposoby obróbki złota: cięcie, tłoczenie, wiercenie, lutowanie, polerowanie. Miniatura pod nazwą „Czas” (1981) to ważka z 5-milimetrowym działającym zegarem umieszczonym w głowie owada. Zegar zawiera mechanizm złożony z kółek zębatach na osiach w rubinowych łożyskach, a napędzany jest przez 2 mikrosilniczki, znajdujące się w tułowiu owada, zasilane z sieci elektrycznej. Na wyrób ten składa się 130 części ze złota i szkła.

Wymieniłem tylko niektóre spośród eksponatów tej niezwyklej wystawy. Jest ich dużo więcej. Podróżują po świecie. Mikrominiatury Siadristego kilkakrotnie były wystawiane w Polsce, Czechach, Bułgarii, Niemczech, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii, nie mówiąc o Rosji, Białorusi czy wielu miastach Ukrainy.

Autor, spotykając się z gośćmi swoich wystaw, wielokrotnie odpowiadał na pytanie: Jak się to robi? Oczywiście, mikrominiatury autor wykonywał pod mikroskopem, ale najtrudniejszym zadaniem było zawsze sporządzenie narzędzi i przyrządów, każdorazowo do konkretnej pracy. Często wykonanie narzędzi zajmowało więcej czasu niż wykonanie samego eksponatu. Wszystkie operacje były wykonywane ręcznie. Twórca musiał uważać, by mikroskopijne narzędzie dotykało surowca wyłącznie między kolejnymi uderzeniami pulsu, by nie uszkodzić powstającego wyrobu. Tematy, wybór surowca i technologia wykonania zawsze były oryginalne, niemożliwe do zapożyczenia, bo nie było ani wzorców, ani tym bardziej podręczników tak precyzyjnej mechaniki.

6. KIJOWSKI SKANSEN

Na południowym obrzeżu Kijowa przy Lesie Gołosiejewskim w okolicy osiedla Pirogowo, blisko wielkiej obwodnicy drogowej, znajduje się największy na Ukrainie skansen, zwany Muzeum Architektury Ludowej i Bytu. Założony został w 1969 r. i udostępniony w 1976 r. Skansen na obszarze 150 hektarów zgromadził ponad 300 zabytków architektury ludowej. Są to zagrody wiejskie, szkoły, wiatraki, kuźnie, cerkwie, przywiezione z różnych regionów Ukrainy: Środkowego Naddnieprza, Słobożańszczyzny, Połtawszczyzny, Polesia, Podola, Karpat, Południa Ukrainy – ze wszystkich 25 obwodów kraju. Tworzą zespoły obrazujące regiony. Większość stanowią chaty z XIX wieku, zawierające wewnątrz odzież, tkaniny, meble, wyposażenie domowe, instrumenty muzyczne, obrazy artystów ludowych, drewniane i ceramiczne naczynia kuchenne, narzędzia i sprzęt rolniczy – razem około 50 tysięcy eksponatów. Zwiedzając skansen można w chatach posłuchać objaśnień pracownic ubranych w stroje ludowe, zapoznać się z budową wiatraków, asystować przy pracy kowala, zjeść posiłek w karczmie, a w niedzielę nawet uczestniczyć w nabożeństwie w cerkwi prawosławnej.

Kiedyś trafiłem tu w maju, gdy między zagrodami zieleniły się zboża, żółciły rzepaki i pachniały białe i niebieskie bzy wokół chałup. Setki Ukraińców i cudzoziemców snuło się po piaszczystych drogach, wchodząc co chwila do chat bogaczy, średniaków i biedaków. Skansen stał się dla kijowian miejscem letniego czynnego odpoczynku. Może on przyjąć dziennie nawet 10 tysięcy zwiedzających. W ciągu pierwszych 10 lat istnienia to uroczę miejsce odwiedziło 1,5 miliona turystów.

7. SZTUKA UKRAIŃSKA W KIJOWIE

Narodowe Muzeum Sztuki w Kijowie od lat chroni i bada, eksponuje i popularyzuje dzieła ukraińskich twórców.

Historia muzeum sięga końca XIX w. W 1896 r. ogłoszono konkurs na siedzibę muzeum. Zwyciężył moskiewski architekt P. S. Bojcow, ale zrezygnował z dalszych prac nad swoją szkicową dokumentacją. Wykonanie dokumentacji roboczej przejął kijowski architekt Polak Władysław Horodecki. Roboty budowlane rozpoczęto w 1898 r. Nadzorem nad budową i zbieraniem środków pieniężnych od sponsorów zajmowało się Towarzystwo Starożytności i Sztuki. Budynek muzeum, w stylu neoklasycystycznym, z sześciokolumnowym doryckim portykiem na fasadzie, z trójkątnym fryzem figuralnym przedstawiającym zwycięstwo sztuki, z dwoma ogromnymi pięciometrowymi lwami przy szerokich granitowych schodach, ukończono w 1899 r. Stał on przy ulicy Aleksandrowskiej (dziś: ul. Hruszewskiego) frontem ku placowi Carskiemu (dziś: plac Europejski). Nowością było szerokie zastosowanie betonu przy budowie muzeum. Cement był już dostępny na miejscu, bo od poprzedniego 1898 r. produkował go w Kijowie zakład „For” na Kurenioyce, a projektantem tego zakładu też był W. Horodecki. Architekt, dzięki budowie cementowni i muzeum, zgromadził kapitał, który umożliwił mu budowę własnego, też z betonu, „domu z chimerami”, jak go dziś nazywają kijowianie.

Już w sierpniu 1899 r. w muzeum otwarto pierwszą wystawę archeologiczną z okazji XI wszechrosyjskiego zjazdu archeologicznego w Kijowie, choć prace wykończeniowe wewnątrz budynku jeszcze trwały.

Na początku XX w. w gmachu mieściło się muzeum starożytności i sztuki, z kolekcjami eksponatów z archeologii, etnografii, sztuk plastycznych i sztuki użytkowej. W jego salach wystawiano prace twórców miejscowych i rosyjskich, także zagranicznych, organizowano wystawy ze zbiorów prywatnych. W 1911 r. skompletowano i pokazano wystawę obrazów i rysunków Tarasa Szewczenki.

Po rewolucji październikowej muzeum w 1924 r. przekształcono w Ukraińskie Muzeum Historyczne im. T. Szewczenki. Zbiory muzealne szybko rosły, m.in. dzięki przekazom eksponatów z Galerii Tretiakowskiej w Moskwie i Muzeum Rosyjskiego w Leningradzie. W 1936 r. z oddziału historycznego muzeum utworzono samodzielną jednostkę, co spowodowało, że w zbiorach pozostało głównie malarstwo i rzeźba autorów ukraińskich. Ten kierunek rozwoju muzeum potwierdziła nowa jego nazwa: Muzeum Ukraińskiej Sztuki Plastycznej, nadana w 1964 r. Wówczas, w latach 1967 – 1972, poszerzono gmach w tylnej jego części, co prawie dwukrotnie zwiększyło powierzchnię wystawienniczą.

Dziś ekspozycja rozmieszczona jest w 22 salach. Obrazuje ona wszystkie etapy rozwoju sztuki ukraińskiej: od XII do XXI w. Z wielotysięcznych zbiorów muzealnych pokazuje się tu obrazy, rzeźby i grafikę najwybitniejszych twórców ukraińskich.

Najdawniejszą pamiątką w kolekcji muzealnej jest drewniana płaskorzeźba św. Georgija (Jerzego) jako rzymskiego legionisty, unikalna, bo dzieł o takiej kompozycji zachowało się na świecie tylko kilka. Wystawia się ikony i obrazy o treści religijnej z XIV – XVII w. Wiek XVIII przyniósł wpływ sztuki rosyjskiej i rozwinął malarstwo świeckie o tematyce kozackiej (portrety: *Bogdan Chmielnicki*, *Sulima*, *Kozak bandurysta*, *Kozak Mamaj* – nieznanymi autorów). Wiek XIX to przede wszystkim prace portretowe Ukraińców Wołodymyra Borowykowskiego, Dmytra Łewyckiego i Tarasa Szewczenki oraz Rosjan związanych z Ukrainą Kapitona Pawłowa, Wasilija Szternberga i Wasilija Tropinina. Z realistycznych pozycji przedstawiali życie ukraińskich chłopów: Iwan Sokołow (*Pożegnanie rekrutów* – 1851), Kostiantyn Trutowski i Lew Żemczużnikow (przejmujący obraz *Kobzar na drodze* – 1854). Idee rosyjskiego Towarzystwa Ruchomych Wystaw Artystycznych, tzw. „pieriedwiżników”, na Ukrainie propagowali malarze bytu wiejskiego Mykoła Kuzniecowa (*Na zarobek* – 1882), Sołomon Kyszyniowski, Petro Niłus, Mykoła Pymonenko (*Wesele w kijowskiej guberni* – 1891) i pejzażyści Mychajło Berkos, Petro Łewczenko, Iwan Pochitonow i Serhij Switosławski (*Wieczór w stepie* – 1890).

Ukraińska sztuka początku XX w. została pokazana w pejzażach Stepana Kołesnykowa, Ołeksandra Muraszki (*Chłopska rodzina* – 1914) oraz w obrazach bytowych Fotija Kraszyckiego i Fedira Kryczewskiego (*Naręczona* – 1910). Demokratyczne ideały propagowali w malarstwie mistrzowie z Ukrainy Zachodniej: Mykoła Iwasiuk (*Wjazd Bogdana Chmielnickiego do Kijowa* – 1912), Ołeksandra Nowakiwski i Iwan Trusz.

W epoce radzieckiej tematykę pracy i przeobrażeń w kraju podejmowali: Iwan Iżakewycz, Anatolij Petrycki (*Inwalidzi* – 1924), Mykoła Samokysz i Karpo Trochymenko. W okresie powojennym problematykę życia i pracy, ale też wspomnień wojennych w swoich obrazach przedstawiali: Mychajło Derehus, Wołodymyr Kostecki (*Powrót z frontu* – 1947), Heorhij Melichow i Wiktor Puzyrkow. Socjalne aspekty życia rozwinęli w swej sztuce: Wiłen Czekańnik, Mychajło Krywenko (*Jechał kozak na wojenkę* – 1954), Wadym Odajnyk i Wiktor Szatalin. Obrazem współczesnego człowieka zajmowali się: Hawryło Hliuk (*Drwale* – 1954), Tetiana Hołembijewska, Tetiana Jabłonska i Witowt Manastyński. Ukraińskie pejzaże znalazły się wśród dzieł malarzy: Mykoła Hłuszczenko, Fedir Manajło, Serhij Szyszko i Fedir Zacharow (*Wiosenny wieczór* – 1975).

Wizyta w muzeum pozwala nam poznać sztukę powstałą w kraju naszego wschodniego sąsiada, wyrosłą z tradycji narodowych, które przecież w przeszłości przez wieki wplecione były w dzieje naszego kraju.

8. SZTUKA ROSYJSKA W KIJOWIE

W centralnej części Kijowa, tuż za parkiem, gdzie z potężnego pomnika Taras Szewczenko spogląda na czerwony gmach uniwersytetu, w budynku przy ulicy Tereszczenkowskiej 9 znajduje się jedna z większych kolekcji malarstwa rosyjskiego. Budynek wzniesiono w 1884 r. jako prywatną rezydencję według projektu architekta W. N. Nikołajewa. W 1922 r. ze znacjonalizowanych prywatnych kolekcji urządzono tu galerię obrazów, przekształconą w 1936 r. w Muzeum Sztuki Rosyjskiej. W 30 latach budynku, skromnego z zewnątrz, lecz bogato zdobionego wewnątrz, wystawia się obrazy, rzeźby i grafikę znakomitych twórców rosyjskich. Wśród dzieł staroruskich jest ikona *Borys i Gleb* z XIII w.

Malarstwo słynnych malarzy XIX – XX w. reprezentują m.in.: Nikołaj Ge (1831 – 1894): *Portret M. A. Skoropadskiej z synami* (1879); Wasilij Wereszczagin (1835 – 1909): *Scena z igrzysk olimpijskich, walka* (1860); Władimir Makowski (1838 – 1915): *Portret hrabiny Rzewuskiej z córką*; Ilja Repin (1844 – 1930): *Nikołaj Mirlikijski wybawia od wykonania kary śmierci trzech niewinnie osądzonych* (1890); Wilhelm Kotarbiński (Polak, 1849 – 1921): *Przed ołtarzem ofiarnym*; Michaił Niestierow (1862 – 1942): *Natasza Niestierowa na ławce ogrodowej* (1914).

Eksponowane są też obrazy i rzeźby innych wybitnych autorów: Mark Antokolski, Iwan Kramskoj, Wasilij Pierow, Wasilij Surikow, Iwan Szyszkin, Wiktor Wasniecowa, Michaił Wrubel (malarz polskiego pochodzenia).

Do stylowych wnętrz muzeum zaprasza stojący przed wejściem na cokole słynny Ilja Repin.

Moim zdaniem, muzeum pod względem wartości kolekcji tylko nieznacznie ustępuje Tretiakowce w Moskwie i Muzeum Rosyjskiemu w Petersburgu.

9. POLSCY ARCHITEKCI KIJOWA

Pisałem o wybitnym polskim architekcie z Kijowa **Władysławie Horodeckim**. Mieszkał on tam i pracował 30 lat, tworząc wiele dzieł architektury, za co wdzięczni kijowianie nazwali jego imieniem ulicę i wzniesli mu oryginalny pomnik przedstawiający architekta siedzącego na krześle kawiarnianym. 8 lat W. Horodecki pracował w Warszawie, a swoje dwa ostatnie lata spędził w Teheranie, gdzie zmarł i został pochowany.

Ale poza W. Horodeckim, najbardziej znanym polskim architektem, w Kijowie pracowało wielu innych Polaków zasłużonych dla Ukrainy w dziedzinie architektury i urbanistyki. W większości byli absolwentami tej samej Imperatorskiej Akademii Sztuk w Sankt Petersburgu. Oto niektórzy z nich.

Architekt **Franciszek Miechowicz** (1786 – 1852) przybył do Kijowa w 1834 r. z innymi polskimi profesorami Liceum Krzemienieckiego zlikwidowanego przez cara Mikołaja I po upadku powstania listopadowego. Został wykładowcą w założonym tu Uniwersytecie św. Włodzimierza i architektem okręgu oświaty. Zakończył w Kijowie budowę klasycystycznego kościoła rzymskokatolickiego św. Aleksandra (1817 – 1838), prowadził prace konserwatorskie przy Złotej Bramie. W Niemirowie wznosił pałac hrabiego Bolesława Potockiego, dwa gimnazja, kościół i kilka domów.

Akademik architektury **Karol Majewski** (1824 – 1897) przebudował po pożarze Pałac Maryjski (Carski, 1868 – 1870) w stylu barokowym. Uczestniczył w budowie Soboru Włodzimierskiego (1862 – 1882). Badał zabytkowy Sobór Sofijski z czasów Jarosława Mądrego, dokonywał jego pomiarów.

Architekt **Jan Fryderyk Wiśniewski** wznosił pierwszy w Kijowie neogotycki dworzec kolejowy (1867 – 1869), co pozwoliło w 1870 r. rozpocząć regularną komunikację kolejową z Bałtą nad Morzem Czarnym, pociągami o prędkości 20 km/h.

Inżynier cywilny **Walerian Kulikowski** (1835 – 1910) pracował w Kownie, Wilnie, Irkucku, a później w Kijowie na kolei. Stał się autorem projektu budynku zarządu kolei (1887 – 1889) przy ul. Łysenki 8, projektował dworzec Koziatyn (1888 – 1890), budynki na stacjach Fastów, Żmerynka, Wołoczysk i magazyny w porcie Odessa.

Architekt **Romuald Tustanowski** zaprojektował hotel „Genewa” przy ul. Włodzimierskiej 23, w latach 70-tych XIX w. projektował domy przy ul. Nestorowskiej 31, Kościelnej 5, a w latach 80-tych: Strzeleckiej 6, Żyłańskiej 33, Troickim Zaułku 5.

Architekt **Aleksander Chojnacki** projektował siedziby dla bogatych rodzin (w 80-90-tych XIXw.) przy ul. Obserwatornej 19, Puszczyńskiej 34, Włodzimierskiej 45 (dziś: dom uczonych). Zbudował kilka oryginalnych gmachów: ul. Chmielnickiego 31, Wielka Żytomierska 34, Włodzimierska 41, Chreszczatyk 50, Szółkownicza 38, Żyłańska 120, Zjazd Andrzejewski 34 .

Architekt **Karol Iwanicki** (1835 – 1910) wznosił zabudowania korpusu kadeckiego w Sumach (1898), restaurował zamek w Łucku. Był autorem projektu szpitala rzymskokatolickiego (1914) w Kijowie przy ul. Widradnej (dziś wchodzi w skład instytutu neurochirurgii).

Inżynier budowy dróg **Aleksander Gilewicz** wznosił w latach 1899 – 1910 wiele stylowych budynków czynszowych, np. przy ul. Lwowskiej 58 (w stylu neoempire), Włodzimierskiej 39 (neorenesans), Mało-Podwalnej 10 (neogotyck), czy Lwowskiej 66 (secesja).

Architekt **Wsiewołod Obremski** (1871 – 1940), polskiego pochodzenia, pracował nad kompleksem budynków Politechniki Kijowskiej: ambulatorium, stołówka, budynki mieszkalne (1907 – 1910), został profesorem architektury w tej uczelni. Był autorem projektu instytutu handlowego na rogu bulwaru Szewczenki i ul. Franki (1911 – 1915).

Inżynier **Fiodor Ołtarzewski**, polskiego pochodzenia, był architektem w kijowskim okręgu oświaty. Projektował domy czynszowe przy ul. Włodzimierskiej 92, Luteriańskiej 32, Kuzniecznej 20 (dziś: Antonowicza), zbudował synagogę (1909 – 1910) przy ul. Żyلياńskiej 97.

Architekt **Ignacy Ledóchowski** wznosił w Kijowie w latach 1907 – 1912 secesyjne budynki mieszkalne przy ul. Nazariwskiej 19, Wielkiej Żytomierskiej 32, zbudował klinikę lekarza Polaka W. Kaczkowskiego przy ul. Mało-Włodzimierskiej 33 (dziś: Ołesia Honczara).

Inżynier cywilny **Henryk Gaj** (1875 – 1936) sporządził projekt modernistycznej hali targowej, stosując nowoczesne wówczas stalowe dźwigary kratowe i przeszklony dach. Hala powstała (1910 – 1912) w centrum Kijowa na Besarabce i do dziś służy kijowianom i ich gościom jako najlepszy (i najdroższy) rynek żywnościowy w mieście, o powierzchni handlowej 2896 m².

Korzystając z pracy **Dmytra Małakowa** z Kijowa przedstawiłem pobieżnie sylwetki tylko kilkunastu Polaków, których dzieła architektoniczne wzbogaciły stolicę Ukrainy. Nawet z tego krótkiego przeglądu widać, jak znaczny był udział Polaków w tworzeniu architektury Kijowa, jak wielokulturowe było życie wschodniej metropolii.